

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2016.25>

Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim, red. Michał Białkowski, Zdzisław Biegański, Teresa Maresz, Wojciech Polak (Dzieje Regionu Kujawsko-Pomorskiego, t. 5), Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Toruń 2015, ss. 288, ISBN 978-83-63921-18-7.

Tytuł publikacji – *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim* – odwołuje się do tematu piątej konferencji z cyklu „Dzieje regionu kujawsko-pomorskiego”. Wcześniej ukazały się publikacje, w których zamieszczono teksty uczestników poprzednich czterech konferencji. W 2011 r. został opublikowany pierwszym tom: *Życie codzienne w regionie kujawsko-pomorskim*¹, dwa lata później następane: *W warsztacie, w manufakturze, w fabryce i w sklepie*² oraz *Konflikty i spory w regionie kujawsko-pomorskim*³, a w 2014 r. *Ludzie wolności w regionie kujawsko-pomorskim*⁴. Wszystkie dotychczasowe pięć tomów zostało wydanych w Toruniu przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Artykuły zawarte we *Swojskości i obcości w regionie kujawsko-pomorskim* – podobnie jak to było we wcześniejszych tomach – oparto na przeredagowanych tekstach referatów wygłoszonych w ramach cyklu konferencyjnego. Obrady właściwe dla recenzowanej publikacji odbyły się 17 IX 2015 r. na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Konferencja i publikacja są rezultatem współpracy pracowników Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Urzędu Marszałkowego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Podjęcie tej współpracy umożliwiło wsparcie finansowe udzielone organizatorom w ramach projektu „Edukacja Regionalna” Wydziału Projektów Edukacyjnych i Stypendiów w Departamencie Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Edukacji Urzędu Marszałkowego w Toruniu – współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, przyznanego na lata 2007–2013.

Redaktorzy publikacji to pracownicy Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych UKW w Bydgoszczy (Zdzisław Biegański, Teresa Maresz) oraz Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK w Toruniu (Michał Białkowski, Wojciech Polak).

---

¹ *Życie codzienne w regionie kujawsko-pomorskim*, red. Waldemar ROZYNKOWSKI, Małgorzata STRZELECKA (Dzieje Regionu Kujawsko-Pomorskiego, t. 1), Toruń 2011.

² *W warsztacie, w manufakturze, w fabryce i w sklepie*, red. Zdzisław BIEGAŃSKI, Wojciech POLAK, Michał BIAŁKOWSKI (Dzieje Regionu Kujawsko-Pomorskiego, t. 3), Toruń 2013.

³ *Konflikty i spory w regionie kujawsko-pomorskim*, red. Michał BIAŁKOWSKI, Adam KOSECKI, Wojciech POLAK (Dzieje Regionu Kujawsko-Pomorskiego, t. 2), Toruń 2013.

⁴ *Ludzie wolności w regionie kujawsko-pomorskim*, red. Michał BIAŁKOWSKI, Zdzisław BIEGAŃSKI, Wojciech POLAK (Dzieje Regionu Kujawsko-Pomorskiego, t. 4), Toruń 2014.

W publikacji znalazło się 12 przeredagowanych tekstów wystąpień konferencyjnych – w części pod zmodyfikowanymi tytułami. Artykuły opublikowali: Maksymilian Grzegorz (*Spór o rolę zakonu krzyżackiego w zabiegach i aneksji Pomorza Gdańskiego w historiografiach prusko-niemieckiej oraz polskiej*, s. 9–22), Andrzej Pabian (*Obcy i bliscy. Menonici z Pomorza i Kujaw w czasach nowożytnych*, s. 23–57), Przemysław Olstowski (*Stosunki narodowościowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 59–77), Dariusz Chyła (*„Obcy” w świetle akt Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Magistratu miasta Torunia (1920–1932)*, s. 95–111), Zdzisław Biegański (*Zagadnienie „separatyizmu” pomorskiego w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 113–131), Włodzimierz Jastrzębski (*Problematyka powojennych rozliczeń z niemiecką listą narodową (narodowościową) w regionie kujawsko-pomorskim*, s. 133–150), Michał Białkowski (*Swoi czy obcy? Represje wobec działaczy Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu jako metoda wykluczenia społecznego katolików świeckich w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, s. 151–171), Artur Trapszyc (*Nastoletni, niepiękni, obcy. Hipisi w miastach regionu kujawsko-pomorskiego w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, s. 173–192), Konrad Papuziński (*Sport – czynnik łączący czy dezintegrujący mieszkańców Pomorza i Kujaw w drugiej połowie XX wieku?*, s. 211–224), Teresa Maresz (*Merytoryczne i metodyczne propozycje realizacji wątku tematycznego „Swojskość i obcość” na lekcjach „Historii i społeczeństwa. Dziedzictwo epok”*, s. 225–264), oraz wspólnie Sylwia Galij-Skarbińska i Wojciech Polak (*„My i oni”. Internowani w obozie w Potulicach w okresie stanu wojennego i ich relacje ze strażnikami więziennymi oraz funkcjonariuszami Służby Bezpieczeństwa (1981–1982)*, s. 193–210). W książce został również opublikowany artykuł Katarzyny Grysińskiej-Jarmuły (*Działalność kulturalna Niemców w Bydgoszczy w XIX i na początku XX wieku*, s. 59–75), chociaż autorka nie wygłosiła referatu podczas obrad konferencyjnych. Natomiast Zbigniew Wajer, reprezentujący Urząd Marszałkowski, przedstawiający na konferencji problem *Ładu przestrzennego w kontekście edukacji regionalnej*, nie znalazł się w gronie autorów recenzowanej publikacji.

Autorzy omawianej książki są historykami, politologami, archiwistami i etnologami – przedstawicielami kilku ośrodków naukowych oraz kulturalnych z Bydgoszczy i Torunia. Podjęta w artykułach problematyka wpisuje się w myśl przewodnią publikacji: w badania nad historią regionu kujawsko-pomorskiego. Nie jest to łatwe, ponieważ województwo kujawsko-pomorskie składa się z kilku krain historycznych, które w przeszłości nie tylko wiele łączyło, lecz także dzieliło. Krainami tymi są Kujawy, Krajna, Pałuki, ziemia dobrzyńska i chełmińska oraz południowe skrawki Pomorza Gdańskiego, czyli Borów Tucholskich i Kociewia. W przeszłości ziemie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego były zamieszkiwane przez rozmaite grupy etniczne i narodowościowe: Polaków, Niemców, Żydów, Szkotów, Holendrów i Rosjan. Czyni to wielowymiarowym zagadnienie poruszone przez autorów recenzowanej publikacji. Przedstawienie złożonej problematyki w poszczególnych referatach ułatwiają uogólnienia prowadzące do odpowiedzi na pytania o tożsamość obecnych mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego (spadkobierców tej oryginalnej mozaiki kulturowej) oraz na wyjaśnienie, jak przedstawia się zwartość i trwałość tego, co przyjęło się nazywać kujawsko-pomorską formacją kulturową. Niepokojąca jest

kwestia nadmiernego aktualizmu – czy nie jest tak, że na zagadnienia historyczne patrzymy przez pryzmat dzisiejszego podziału administracyjnego kraju?

W opinii redaktorów pracy: „Pokazanie związków prezentacji tematycznych z miejscem zamieszkania oraz sięgnięcie po przeszłością wyływające z bogatej historii regionalnej najlepiej służy rozbudzeniu w młodzieży zainteresowania przeszłością” (s. 7). Pogląd ten jest dyskusyjny, ponieważ wymaga przeprowadzenia analizy porównawczej świadomości lokalnej i ogólnopolskiej. Wydaje się, że młodzieży szkolnej lepiej są znane najważniejsze wydarzenia z historii Polski, a nie poszczególnych regionów, chociaż stan wiedzy z obu tych obszarów pozostawia wiele do życzenia. Być może pewien wpływ na prymat tego, co „ogólnopolskie” wywierają działania – popularyzowane w mediach – określane jako „polityka historyczna”. W tym wymiarze też widoczny jest aktualizm – tak bardzo sprzeczny z tradycją myślenia historycznego. Czy aktualne szukanie podobieństw nie potwierdza w rzeczywistości istnienia zasadniczych różnic? Innym mankamentem całej koncepcji jest to, że po drugiej wojnie światowej Polska stała się krajem w praktyce jednorodnym etnicznie – pytanie: na ile monokulturowym?

Tradycje wynikające z odrębności regionalnych zostały wprawdzie zachowane. Widać to na przykładzie górnośląskiej, kaszubskiej oraz mazurskiej formacji kulturowej, chociaż niejednokrotnie przeobrażeniom ulegała forma. Zjawisko to uzupełnia upowszechniająca się od końca XX w. globalizacja, która powoduje zmiany w różnych dziedzinach: ekonomii, polityce, demografii oraz życiu społecznym i kulturalnym. Przemiany te przekraczają granice geograficzne i polityczne. Efektem jest częste zjawisko utożsamiania się nie tyle z wartościami ogólnopolskimi ani nawet europejskimi, ale tym, co jest „charakterystyczne” dla całego świata. Tworzy to ryzyko ujednolicenia tego obrazu, a jest zagrożeniem dla oryginalności i wielowymiarowości. Wobec tego zagrożenia publikacja *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim* jest cennym remedium.

Publikację otwiera krótki wstęp, w którym redaktorzy wspominają o przydatności pracy w nauczaniu powszechnym. Wstęp – mimo na pierwszy rzut oka lakonicznego charakteru – pełni także funkcję dobrego wprowadzenia do poruszanej problematyki. Przedstawione zostały w nim cele i spodziewane drogi oddziaływania na odbiorców, w których zawierają się zagrożenia dla szeroko rozumianej kujawsko-pomorskiej warstwy kulturowej. Większość artykułów liczy mniej niż 20 stron. Najdłuższe są przygotowane przez T. Maresz (39 stron) i A. Pabiana (34 stron), a autorem najkrótszego jest K. Papuziński (13 stron). W pracy wykorzystano liczne cytaty i tabele, pojawiają się także śródtytuły. Autorzy nie zdecydowali się na zamieszczenie w zakończeniu każdego artykułu bibliografii. Zamiast tego stosują przypisy w tekście. Na ostatnich stronach publikacji zamieszczono aneks fotograficzny – składający się z 24 zdjęć (s. 265–288), co czyni przystępniejszą problematykę poruszaną w artykułach.

Wykorzystana literatura świadczy o dobrym warsztacie i fachowości autorów, chociaż nie jest wykluczone, że bardziej wnikliwi i kompetentni wskazaliby na mankamenty zawarte w niektórych opiniach i informacjach. Większość tekstów dotyczy problematyki historii regionu w czasach najnowszych – okresu II Rzeczypospolitej, przede wszystkim zaś Polski Ludowej. Jest to mankamentem pracy, ponieważ myśl przewodnia publikacji wykracza poza ramy minionego stulecia, obejmując również

wcześniejsze epoki. Zwłaszcza że redaktorzy we wstępie zauważają: „We współczesnej edukacji postrzeganie zjawiska swojskości i obcości w różnych okresach historycznych i realiach terytorialnych pozwala na lepsze poznanie i uświadomienie znaczenia kontaktów reprezentantów różnych narodów i kultur w kolejnych fazach rozwoju cywilizacji” (s. 7). Prawem redaktorów był jednak dobór treści, a dostosowanie selekcji do przyjętych ram publikacji wiązało się z ograniczeniem spektrum badawczego. Wyjątkiem są pierwsze dwa artykuły: M. Grzegorza i A. Pabiana, co oddają ich tytuły. Osadzony w realiach poprzedzających odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. jest też artykuł K. Grysińskiej-Jarmuły.

Kolejność tekstów w spisie treści świadczy o przyjęciu przez redaktorów kryterium chronologicznego. Chyba z tego powodu jako ostatni został umieszczony artykuł T. Maresz, w którym autorka podjęła zagadnienie teoretycznej i praktycznej realizacji wątku tematycznego „Swojskość i obcość” w nauczaniu szkolnym – w ramach lekcji z przedmiotu „Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok”.

Recenzowana praca jest kompendium wiedzy, które może służyć nie tylko nauczycielom szkół ponadgimnazjalnych, chociaż do nich jest przede wszystkim adresowana. Może także z powodzeniem odgrywać rolę podręcznika o charakterze pomocniczym i uzupełniającym w nauczaniu akademickim. Z tego powodu jest godna polecenia wszystkim pasjonatom historii – w szczególności regionu kujawsko-pomorskiego. Ułatwia to język – pozbawiony niejasnych sformułowań – stosowany przez autorów artykułów. Czytelnikowi umożliwiono zrozumienie podstawowych zdarzeń, dlatego lektura nie wymaga dużej wiedzy faktograficznej z zakresu poruszanych zagadnień, ale niewątpliwie ją ułatwia. Oczywiście jest, że autorzy przy okazji wydanej publikacji nie mogli wyczerpywać całości zagadnienia – przekracza to ramy objętościowe jednej publikacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że tematyka konferencji i publikacji pokrywa się z przedmiotem badań i zainteresowaniami jej organizatorów.

Idea cyklicznych konferencji, zwłaszcza publikacji (w tym recenzowanej), zasługuje na dobre przyjęcie. Wymienione na początku tytuły obrad i prac, które ukazały się drukiem, nie stanowią jedyne przykłady udanej współpracy Urzędu Marszałkowskiego z pracownikami uczelni z województwa kujawsko-pomorskiego, która ma wieloletnie tradycje. Przykładem są konferencje: „Niepodległość – spełnione marzenie pokoleń i wyzwanie na przyszłość” (listopad 2008 r.), „XXV rocznica męczeńskiej śmierci ks. Jerzego Popiełuszki. Kościół w dobie totalitaryzmów: hitlerowskiego i komunistycznego” (październik 2009 r.), „Parlamentarne i samorządowe tradycje Rzeczypospolitej” (listopad 2009 r.), „Prezydenci Rzeczypospolitej na Pomorzu i Kujawach” (listopad 2012 r.). Wymienione obrady konferencyjne były współorganizowane przez Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych („Niepodległość – spełnione marzenie [...]” przez istniejący ówczesnie Instytut Politologii UMK w Toruniu) oraz Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, a przywołana jako druga także przez Instytut Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu. Innym przykładem są publikacje książkowe: *Parlamentarne i samorządowe tradycje Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 26 listopada 2009 r. przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z okazji dziewięćdziesiątej pierwszej rocznicy odzyskania Niepodległości przez Polskę* (red. Wojciech Polak,

Michał Białkowski, Jakub Kufel, Toruń 2010), *Innowacyjność w edukacji historycznej i w promocji dziedzictwa kulturowego regionu* (red. Zdzisław Biegański, Teresa Maresz, Toruń 2012), *Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej na Pomorzu i Kujawach* (red. Michał Białkowski, Wojciech Polak, Toruń 2013), *Oni tworzyli naszą historię. Prace laureatów Wojewódzkiego Konkursu im. gen. bryg. prof. Elżbiety Zawackiej 2009–2013* (red. Wojciech Polak, Toruń 2013). Wymienione prace zostały wydane przez Urząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Myśl przewodnia nie tylko recenzowanej, lecz także wszystkich wymienionych prac przekracza ramy edukacji na szkolnym szczeblu. Ten jest w zamierzeniu etapem przygotowującym do dorosłego życia, co sugeruje nazwa („Historia i społeczeństwo”) uzupełniającego przedmiotu, wprowadzonego w ramach przeprowadzonej kilka lat temu reformy programowej. Może to budzić pewne kontrowersje, wynikające z obawy przed jednostronnym ujęciem. Zagrożenie to minimalizują prace takie jak *Swojskość i obcość w regionie kujawsko-pomorskim*, które są godne polecenia zwolennikom i przeciwnikom zmian w podstawie programowej. Recenzowana publikacja jest przydatna w równym stopniu uczniom i nauczycielom. Jest tak ze względu na popularyzatorski, ale jednocześnie naukowy charakter książki, która ma ułatwić ugruntowywanie patriotyzmu lokalnego, więc wyrażającego się w poszanowaniu dla tak zwanych małych ojczyzn. Ich granice „wyznacza” miejsce urodzenia lub zamieszkania. Kluczowe jest zrozumienie przesłania zawartego w treści tekstów artykułów, co pozwala na uniknięcie błędów w rozumieniu myśli przewodniej. Regionalizm nie jest separatyzmem, a powinien być postrzegany przez pryzmat tolerancji, ponieważ każda „mała ojczyzna” jest wyjątkowa.

Mateusz Hübner (Toruń)

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2016.26>

Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim w XVI–XVII wieku, red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Wydawnictwo inforteditions, Zabrze–Tarnowskie Góry 2013, ss. 414, ISBN 978-83-64023-12-5.

Stulecia XVI i XVII w stosunkach Polski i Litwy, a następnie Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim, określanym później mianem Rosji, to okres konfliktów zbrojnych, jakie państwa te toczyły o panowanie na terenach środkowo-wschodniej Europy. W ich trakcie raz jedna, raz druga strona brała górę, będąc blisko ostatecznego pokonania przeciwnika. Bilans walk uczyniony pod koniec XVII w. wskazuje jednak jednoznacznie na Moskwę jako tę, która wyszła z tych bojów zwycięsko. To władcy moskiewscy opanowali już na początku XVI stulecia duże tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego. Rzeczypospolitej udało się odzyskać tylko część tych ziem, z których większość w drugiej połowie następnego stulecia na zawsze odpadła od państwa.